

Laura Koba

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0001-8571-3955

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2023.3.06>

Siła i bezsiła edukacji

The power and powerlessness of education

ABSTRACT: The article focuses on identifying examples of the strength of Polish education that can balance its powerlessness. One of such basic tools are human rights (primarily the right to education), which indicate the need for an individual approach to people, enabling them to develop various competences and skills in managing their own lives and active cooperation within many communities, states and global villages. *Education, in it the treasure is hidden* (the title of Jacques Delors' report) – it is a hope for a life without fear and without social inequalities. The basic problem, however, is the institution of the school, which must change its current structure.

KEY WORDS: Education, right to education, solidarity, equal rights and opportunities, school.

STRESZCZENIE: W artykule skoncentrowano się na wskazaniu przykładów siły polskiej edukacji, która może zrównoważyć jej bezsiłę. Jednym z takich podstawowych narzędzi są prawa człowieka (przede wszystkim prawa do nauki), które wskazują na konieczność indywidualnego podejścia do ludzi, umożliwiając im rozwój różnych kompetencji oraz posługiwania się umiejętnościami w kierowaniu własnym życiem i aktywnej współpracy w ramach wielu wspólnot, państwa i globalnej wioski. *Edukacja, w niej ukryty jest skarb* (tytuł raportu Jacquesa Delorsa) – to nadzieja na życie bez strachu i bez nierówności społecznych. Podstawowym problemem jest jednak instytucja szkoły, która musi zmienić swoją dotychczasową strukturę.

SŁOWA KLUCZOWE: Edukacja, prawo do nauki, solidarność, równość praw i szans, szkoła.

Wstęp

Głównym celem niniejszego artykułu jest wskazanie siły oraz bezsiły współczesnej polskiej edukacji.

Z pojęciem edukacja związany jest ogrom innych pojęć (kształcenie, oświata, nauka, wiedza, uczenie się itd.), często traktowanych wymiennie, ale w większości będących uzupełnieniem lub dookreśleniem omawianego obszaru tematycznego. Pojęcie edukacja jest również rozumiane w różny sposób, na co wskazują definicje badaczy zajmujących się tą tematyką. **Według Zbigniewa Kwiecińskiego**, „edukacja polega na oddziaływaniu na jednostki i grupy ludzkie w taki sposób, aby osiągały jak najwyższy poziom rozwoju oraz stały się świadomymi i twórczymi członkami wspólnoty społecznej, kulturowej i narodowej”. Jego definicja edukacji skupia się na idei samorealizacji jednostki oraz osiągnięciu pełnych i swoistych dla niej możliwości¹.

Według Bogusława Śliwerskiego, edukacja to zbiór wielowymiarowych działań i procesów służących wychowaniu i kształceniu osób czy grup społecznych, polegający poza przekazywaniem informacji również na ujawnianiu i urzeczywistnianiu wartości etycznych, estetycznych i innych wobec siebie. Śliwerski wskazuje również na całościowe ujęcie edukacji jako zbioru wielowymiarowych działań i procesów służących wychowaniu i kształceniu osób czy grup społecznych².

Według Wincentego Okonia, edukacja to ogół procesów oświatowo-wychowawczych (kształcenie, wychowanie, oświata) i oddziaływań, mających na celu zmienianie ludzi, zwłaszcza dzieci i młodzieży, zgodnie z ideałami i celami wychowawczymi obowiązującymi w danym społeczeństwie³.

W artykule skupiono się na zagadnieniach, które istotne są dla poruszonego tematu w zakresie podmiotowym i przedmiotowym. Do pierwszego należy zaliczyć dostępność do edukacji oraz co to jest i czemu służy przede wszystkim prawo do nauki. Do drugiego zaś cała infrastruktura umożliwiająca lub nie, korzystanie na zasadzie równości, wolności i solidarności z tego prawa.

---

¹ Edukacja – definicja pedagogiczna, psychologiczna i naukowa, 13.04.2023, <https://publikacje.edu.pl/edukacja-definicja-pedagogiczna-psychologiczna-naukowa> (dostęp: 23.07.2023).

² Ibidem.

³ Ibidem.

Prawo do nauki

Podobnie jak edukacja, pojęcie prawa do nauki wymaga dodatkowego wyjaśnienia. Zwrócił na to uwagę Jerzy Mikosz pisząc: „Dokumenty międzynarodowe, jak np. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Pakt Praw Gospodarczych [chodzi o Międzynarodowy Pakt Praw Socjalnych, Gospodarczych i Kulturalnych ONZ – przyp. LK] używają w językach: angielskim terminu *right to education*, francuskim *droit à l'éducation*, w rosyjskim zaś *prawo k wospitanju*. Wyrazom tym w języku polskim odpowiadają pojęcia: «kształcenie», «wychowanie», «wykształcenie», a nawet «oświata». Wydaje się, że pojęcie «edukacji» jest szersze od «nauki», rozumianej w sensie dydaktycznym jako «czynność nauczania lub uczenia się» (Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, t. 7, s. 643) i bliższe jest pojęciu «oświaty», choć niewątpliwie nie są to pojęcia równoznaczne” (Mikosz, 1991, s. 979).

Prawo do nauki zostało umiędzynarodowione po II wojnie światowej, przede wszystkim za pośrednictwem art. 26 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., w którym w ustępie 2 zapisano: „Celem nauczania jest pełny rozwój osobowości ludzkiej i ugruntowanie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności. Krzewi ono zrozumienie, tolerancję i przyjaźń między wszystkimi narodami, grupami rasowymi lub religijnymi; popiera działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych zmierzającą do utrzymania pokoju”⁴.

Edukacja ma umożliwić każdemu równy start i równe możliwości swojego rozwoju opartej na jak najlepszej wiedzy. To idealistyczne założenie, wzmocnione przez wprowadzoną w 1989 r. w życie Konwencją o prawach dziecka (poza Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej przyjęły wszystkie państwa świata), nadal jest nieosiągalne. W różnym stopniu nierealizowanie prawa do nauki dotyka wszystkie państwa. Zauważyli to zarówno twórcy raportu Delorsa z 1996 r., jak i współcześni badacze, bogatsi o doświadczenia ogromnych ruchów migracyjnych 2015 r., pandemię Covid-19 czy wybuchu wojny w Ukrainie w 2022 r. Wydarzenia te miały istotny wpływ na pochylenie się nad edukacją i jej rolą w dzisiejszym życiu.

Prawo do nauki jest prawem wyjątkowym, gdyż jest nie tylko celem samym w sobie, ale prowadzi również do innych celów, przede wszystkim, umożliwia człowiekowi korzystanie z innych praw, stawanie się osobą bardziej pewną siebie. Człowiek wyposażony w wiedzę, różne kompetencje umożliwia-

---

⁴ PDPC, https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (dostęp: 17.07.2023).

jące korzystanie z posiadanych umiejętności, jest osobą, którą trudniej manipulować, indoktrynować czy zastraszać.

Prawo do nauki zapisane w art. 70 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., łączy w sobie prawo i obowiązek. Jako prawo gwarantuje każdemu zdobycie co najmniej podstawowego, minimalnego wykształcenia. I chociaż gwarantowane jest przede wszystkim dzieciom do lat 18., to jego beneficjentem jest każdy, jego treścią – możliwość zdobywania wiedzy w zorganizowanych formach, w sposób regularny i ciągły. Mogą się oni dalej kształcić na wyższych szczeblach na uczelniach, studiach podyplomowych i w innych placówkach.

Prawo do nauki jest również obowiązkiem dziecka, rodziców, państwa, które musi zapewnić człowiekowi zdobycia minimalnego wykształcenia. Dziecko również posiada obowiązek – uczenia się. Nie może on odrzucić możliwości korzystania z tego prawa. Ukończywszy określony wiek, dziecko musi podjąć naukę. Jest to pierwszy obowiązek obywatelski, który nabywa się w Polsce. Na rodzicach lub opiekunach spoczywa obowiązek dopilnowania, by dziecko do 18. roku życia korzystało z prawa do nauki. Również później spoczywa na nich obowiązek pomocy (np. alimentacyjny), by dziecko mogło kontynuować dalszą naukę.

W Konstytucji RP występują dwa etapy realizowania edukacji przez dziecko: obowiązek szkolny, któremu podlegają osoby do 16. roku życia (dolna granica podjęcia pracy przez dziecko) oraz obowiązek nauki do 18. roku życia lub zdania egzaminu dojrzałości przez kontynuację dalszej edukacji w różnej formie (np. edukacja w szkole ponadpodstawowej lub zdobywanie wiedzy w trakcie przysposobienia do zawodu) (art. 70 Konstytucji RP).

Następnym kluczowym aspektem prawa do nauki jest wolność wyboru wychowania oraz wolność nauki. Wolność nauki jest największym osiągnięciem ludzkości. Oznacza ona, że żadna opcja polityczna, filozoficzna czy religijna nie ma prawa narzucać innym swojego sposobu myślenia. Pluralizm poglądów, wolność wyboru, promowanie tolerancji, zwalczanie indoktrynacji i przymusu, uczenie krytycznego myślenia, to sposoby, dzięki którym możliwa jest edukacja prowadząca do społeczeństwa demokratycznego.

Gwarancjami umożliwiającymi dzieciom do lat 18. korzystanie z prawa do nauki są:

- 1) bezpłatne nauczanie (art. 70 ust. 2), ograniczenia mogą dotyczyć szkół niepublicznych,
- 2) powszechny i równy dostęp do wykształcenia (art. 70 ust. 4),
- 3) pomoc dla uczniów i studentów (art. 70 ust. 4),
- 4) zasady ustroju szkolnictwa (art. 70 ust. 3),
- 5) autonomia szkolnictwa wyższego (art. 70 ust. 5).

Zgodnie z definicją przyjętą przez Unię Europejską, *lifelong learning* oznacza naukę, rozwój indywidualny i społeczny oraz ciągłe podnoszenie kwalifikacji, kompetencji i wiedzy ogólnej w okresie całego życia – od etapu przedszkolnego do emerytury włącznie⁵. Idea uczenia się przez całe życie jest głęboko zakorzeniona we wszystkich kulturach. Jednak staje się coraz bardziej istotna w dzisiejszym, szybko zmieniającym się świecie, gdzie normy społeczne, gospodarcze i polityczne wciąż się zmieniają. Badania wykazały, że kształcenie uczniów-obywateli, którzy zdobywają nową wiedzę, umiejętności i aktywności są lepiej wyposażeni, by przystosować się do zmian w swoich środowiskach. Dlatego kształcenie ustawiczne społeczeństwa ma do odegrania kluczową rolę we wzmocnieniu pozycji obywateli i wprowadzenia zrównoważonego rozwoju. W Polsce przechodzenie od *homo sovieticus* do *homo civicusa* wciąż trwa. Zapotrzebowanie na wiedzę związane jest ze zmieniającą się sytuacją świata. Automatyzacja, informatyzacja powodują, że niezbędne staje się przekwalifikowanie zawodowe człowieka, będącego w okresie produkcyjnym (Koba, 2014, s. 155).

Edukacja jako system wartości

Przedstawione wyżej dokumenty, eksponujące prawo do nauki, opierają się na ogólnoludzkich wartościach, których źródłem jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka, której nienaruszalność jest przede wszystkim obowiązkiem władz publicznych (art. 30 Konstytucji RP).

Z godności wywiedzione są zasady konstytucyjne – wolność, równość, solidarność, ale także wyrażona w pierwszym zdaniu wstępu zasada poszanowania sprawiedliwości, współdziałania władz, dialogu społecznego i zasady pomocniczości. Wyznaczają one rzeczywiście katalog zasad-idei, na jakich oparto tekst Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (Mędrzycki, 2021, s. 90).

Kontynuacja powyższych wartości umieszczona jest w ustawie z 14.12.2016 r. Prawo oświatowe, gdzie we wstępie czytamy: „oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa; kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniami zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka. Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości

---

⁵ *Lifelong learning* – czym jest i jak wprowadzić tę koncepcję do organizacji?, <https://hcmdeck.com/blog/lifelong-learning/> (dostęp: 16.08.2023).

– za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości Ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności”⁶.

Wprowadzając w 1992 r. religię do szkół, również i ten system wartości wpływa na polską edukację.

Problemy polskiej edukacji

Od 1989 r., od początku transformacji systemowej do dziś nie przeprowadzono w Polsce prawdziwej reformy oświaty. Wciąż są to propozycje różnych formacji politycznych, wspieranych czasami przez podmioty o różnych światopoglądach, oparte wciąż na skostniałych strukturach wywodzących się z XIX wieku. Mimo różnych propozycji odchodzenia od szkół typu pruskiego do modeli szkół alternatywnych, np. typu Montessori, brakuje w społeczeństwie determinacji, spowodowanej niedocenianiem roli edukacji oraz jej mocy będącej podstawą silnego społeczeństwa.

Edukacja – podstawy prawne

Dobrej edukacji nie sprzyja przede wszystkim prawo oświatowe. Mateusz Pilch w *Wstępie do Komentarza Ustawy Prawo Oświatowe* stwierdza: „Liczba aktów normatywnych w ramach prawa oświatowego, po raz kolejny reformowanego począwszy od 2016 r., nie tylko nie zmalała, lecz niepomieranie wzrosła. Silna pozostaje zatem tendencja do wydawania kolejnych, mniej lub bardziej dyskusyjnych przepisów; niektóre z nich szczęśliwie nie stają się obowiązującym prawem, jednak sam fakt ich uchwalania przez Sejm jest wielce znaczący. Rzetelna debata publiczna nad założeniami reform prawa edukacyjnego jest niestety ostatnią rzeczą, której środowiska oświatowe i prawnicze mogą oczekiwać w obecnej sytuacji politycznej w Polsce i na świecie. Tym większa rola przypada więc w udziale komentatorom niestabilnego ustawodawstwa” (Pilch, 2022, s. 21). A rzeczywistość generuje wciąż nowe problemy (COVID-19, migracje, kryzysy klimatyczne, wojna w Ukrainie), z którymi polska edukacja będzie musiała dać sobie radę. Na przykład: „Czy polska

---

⁶ Ustawa z 14.12.2016 r. – Prawo oświatowe, Dz.U. z 2021 r. poz. 1082 ze zm.

edukacja jest zatem gotowa do funkcjonowania w wielokulturowym środowisku społecznym, w którym na pytanie z wiersza: «Kto ty jesteś?» odpowiedź jest niejednoznaczna” (Pilch, 2022, s. 21).

Edukacja w społeczeństwie otwartym

Obecnie w Polsce mamy do czynienia z dwoma koncepcjami edukacyjnymi. Demokratyczne państwo prawne narzuca społeczeństwu zbiór podstawowych zasad, których głównym celem jest dobro człowieka i wspólnoty, w której żyje. To podejście determinuje rozumienie relacji jednostka–państwo. Od odpowiedzi na pytania – czy człowiek jest dla państwa, czy państwo jest dla człowieka? – zależy z jaką koncepcją edukacji będziemy mieć do czynienia.

Szkoła instytucjonalna publiczna

W pierwszym przypadku jest to szkoła instytucjonalna, wywodząca się z idei XVIII- i XIX-wiecznej szkoły pruskiej. Obywatele mieli być przygotowanie do pracy i walki za króla i ojczyznę. Dryl wojskowy, ślepe posłuszeństwo, które wyparło wolność, dominacja nauczyciela w procesie dydaktycznym, strach – to główne elementy wychowawcze (Sztobryn, 2006, s. 66–67).

Pruski rygor i strach przed karą wprowadzał bezwzględne posłuszeństwo w stosunku do władzy. Dziś nie ma kar cielesnych, ale często edukacja opiera się na przymusie psychicznym w bezwzględnej rywalizacji uczniów i poniżaniu innych, wykluczanych z grupy. Zdarzają się przypadki braku reakcji szkoły na przemoc.

Mirosław J. Szymański w krytyczny sposób podszedł do tej staro-współczesnej instytucji, stwierdzając że „w ogólnym ujęciu pojęcie szkoły tradycyjnej, tradycyjnego nauczania i uczenia się ma wydźwięk negatywny. Szkoły przeważnie kontynuując długoletnią pracę dydaktyczną i wychowawczą nie nadążają za zmianami. Poważną niedogodnością jest to, że są również szkołami masowymi (Szymański, 2016, s. 25–26).

Szkoły funkcjonują w Polsce w wielu środowiskach, także w środowiskach ubóstwa i marginalizacji, co wiąże się z koniecznością rozwiązywania różnych problemów. Inne są funkcje wychowawcze i inne kompetencje są rozwijane. Na wielość problemów najbardziej narażone są państwowe szkoły podstawowe, gromadzące dzieci z różnych środowisk, co wielokrotnie generuje również przemoc rówieśniczą.

Inaczej to wygląda na poziomie szkół ponadpodstawowych. Te szkoły są już bardziej wyselekcjonowane, rywalizujące ze sobą w rankingach szkół. Im więcej szkoła ma laureatów olimpiad przedmiotowych, zdobywców nagród w różnych konkursach, tym ma lepsze finansowanie, lepszych nauczycieli, za-

możliwszych i bardziej wpływowych rodziców, którzy posyłają do niej swoje dzieci. Dostanie się do takiej szkoły lub później na studia wiąże się z wzmocnieniem systemu korepetycji, coraz częściej zdalnych. Biedniejsze szkoły mają zaś gorsze zaplecze finansowe i nauczycielskie i często rodziców nieuczestniczących w edukacji swoich dzieci.

Budowaniu nierówności edukacyjnych sprzyja system szkół prywatnych i społecznych, do których rodzice posyłają swoje dzieci, by zapewnić im przyszłość na renomowanych kierunkach i uczelniach, krajowych i zagranicznych.

Głównymi podmiotami w szkole są uczniowie, nauczyciele i rodzice.

Uczeń jest głównym odbiorcą edukacji, zmuszonym do przebywania w szkole i w jej czasoprzestrzeni. Pandemia Covid-19 wprowadziła przymus zdalnego nauczania, który pokazał, że można w bardzo dobry sposób wykorzystać tę metodę nauczania. Wymagałoby to zreorganizowania systemu opieki nad dziećmi i nakładu pracy nad przygotowaniem indywidualnych spotkań z uczniem. Jak pokazuje przykład australijski, system zdalny funkcjonuje tam od kilkudziesięciu lat i bardzo dobrze się sprawdza⁷. Wiele uczelni prywatnych prowadzi studia zdalne, a w wielu przedsiębiorstwach wprowadza się hybrydowy system pracy, tym bardziej, że ludzie coraz częściej mieszkają w innej miejscowości czy państwie niż pracują. Przyzwyczajeni do chodzenia do szkoły, do miejsca, w którym spotykają się uczniowie i nauczyciele trudno zmienić w inną opcję edukacyjną. Ale już dziś dzieci spotykają się z wykluczeniem transportowym. W związku z likwidacją w ciągu kilkunastu lat ponad 700 tys. km połączeń komunikacyjnych, poważnym problemem staje się udział uczniów ze wsi, mniejszych osad czy miasteczek w lekcjach, zajęciach pozalekcyjnych, w wyjściach do kina czy teatru. Czasami uczniowie spędzają kilka godzin w drodze do i ze szkoły (Gitkiewicz, 2019). Problemem jest też dostanie się do wymarzonej szkoły z powodu niemożliwego dojazdu do niej w rozsądnym czasie.

Wykluczenie komunikacyjne jest jednym z przykładów wykluczenia z dostępu do edukacji. O wiele groźniejszym przykładem wykluczenia jest nierówne traktowanie ze względu na tzw. dobro dziecka. Dotyczy to m.in. dzieci z biednych rodzin romskich, które posługując się językiem polskim w stopniu ograniczonym, kierowane są do szkół specjalnych z powodu obniżonej normy intelektualnej⁸.

---

⁷ R. Neczaj-Świdarska, Nowy wymiar edukacji – e-learning w Australii, <https://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/6/id/72> (dostęp: 10.08.2023).

⁸ I. Kacprzak, Rom? Do szkoły specjalnej, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art5805131-rom-do-szkoly-specjalnej> (dostęp: 17.07.2023).

Zjawisko to opisane przez Pierre'a Bourdieu, nazwane zostało przemocą symboliczną, która dotyczy „działania pedagogicznego polegającego na narzucaniu przez władzę arbitralności kulturowej” (Bourdieu, Passeron, 2006, s. 75). Przemoc symboliczna jest dyskretną formą manipulacji, niezauważalną przez innych (Bourdieu, Passeron, 2006, s. 162). Działania osoby manipulującej odbywają się przy akceptacji innych, ale również samej ofiary.

Takim wymownym przykładem jest nierówne traktowanie uczniów, z różnych powodów lub bez powodu. Polska jest stroną Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty. W art. 1 zdefiniowano pojęcie dyskryminacji, którą jest „wszelkie wyróżnianie, wykluczanie, ograniczanie lub uprzywilejowanie ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, wyznanie, przekonania polityczne, lub jakiegokolwiek inne, narodowość lub pochodzenie społeczne, sytuację materialną lub urodzenie, które ma na celu albo którego skutkiem jest przekreślenie lub naruszenie zasady jednakowego traktowania w dziedzinie oświaty, a w szczególności: a) zamknięcie dostępu jakiegokolwiek jednostce lub grupie osób do oświaty jakiegokolwiek stopnia lub typu, b) ograniczenie dla jakiegokolwiek osoby lub grupy osób oświaty do niższego jej stopnia, c) utworzenie lub utrzymywanie oddzielnych systemów oświatowych lub zakładów nauczania dla jakichkolwiek osób lub grup osób poza przypadkami przewidzianymi w artykule 2 niniejszej Konwencji albo d) stawianie jakiegokolwiek osoby lub grupy osób w sytuacji nie dającej się pogodzić z godnością człowieka”⁹.

Podsumowaniem szkoły publicznej niech będzie obraz zmęczonego nadmiarem nauki, zniechęconego ucznia, który stosuje metodę – zakuć, zdać, zapomnieć. W tym przystosowaniu się do nadmiernych roszczeń nauczycieli i rodziców, w celu permanentnego przyswajania wiedzy, uczniowie stosują różnego rodzaju kombinacje, przekupują innych, by za nich napisali prace lub stosują system ściąg. Wywodzą się one z tradycji kombinowania, udawania czy oszukiwania, jako samoobrona przeciwko nadmiernym obowiązkom nałożonym na chłopca pańszczyźnianego, czy później stosowane wobec zaborców czy najeźdźców.

Zaskoczeniem jest to, że ściągają również uczniowie czy studenci w państwach zachodnich, w których nie ma wyrazu ściąga, a które tłumaczone jest jako oszustwo. Jeszcze większym zaskoczeniem jest to, że ściąganie funkcjonuje w renomowanych uczelniach typu Harvard czy Yale. Jest to związane

---

⁹ Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r., Dz.U. 1964 Nr 40, poz. 268.

z nadmierną ilością wiedzy niemożliwej do opanowania dla studentów chcących utrzymać się w czołówce najlepszych¹⁰.

Przykład ze ściągami uświadamia, że dziś konieczny jest już inny system doboru informacji, niezbędnych kompetencji i umiejętności.

Zmianie nie uległa od XIX w. również rola nauczyciela, jako osoby przekazującej uczniom wiedzę – rola mistrza i ucznia. Nie zauważono, że ta rola zmienia się z powodu błyskawicznego rozwoju technologicznego i informacyjnego, powodując, że często uczniowie są lepiej zorientowani w danym temacie niż nauczyciele. Przykładem sprzed paru lat były lekcje z informatyki, które prowadzili przekwalifikowani do nauki tego przedmiotu nauczyciele. Z powyższej sytuacji wyłania się obraz niedobrej selekcji do zawodu nauczyciela. Z powodu niskich zarobków specjaliści nie zasilą szeregów kadry nauczycielskiej. Natomiast niskie płace powodują, że część z nauczycieli przechodzi do pracy w szkołach niepublicznych lub odchodzą z zawodu. Braki w kadrach szkoły starają się zapelniać zatrudniając emerytów lub osoby z wykształceniem wyższym bez przygotowania pedagogicznego. „Pedagogowie (i uprawiana przez pedagogów dyscyplina) odgrywają coraz mniejszą rolę w kształceniu nauczycieli i innych pracowników oświaty. Pedagogowie koncentrują się na przekazywaniu własnego obrazu wiedzy o pedagogice i współczesnych poglądach pedagogicznych, natomiast większość kandydatów do zawodu nauczycielskiego przygotowywana jest poza środowiskami pedagogów akademickich i zazwyczaj w oderwaniu od najnowszej wiedzy pedagogicznej (przygotowanie to odbywa się na różnych kierunkach studiów i w bardzo różnych uczelniach – odległych od pedagogiki). Istotnym problemem pozostaje przy tym przygotowanie (jego zakres i jakość) do podjęcia określonych zadań zawodowych” (Lewowicki, 2007, s. 56).

Ogromną rolę w całym systemie edukacji odgrywają rodzice. Po pierwsze, to oni kształtują w dziecku potrzebę zdobywania, lub nie, wiedzy. Po drugie, to oni poświęcają czas dziecku, by wykonywało obowiązki szkolne. Po trzecie, to od ich współpracy ze szkołą zależy, jak będzie wyglądał proces nauczania.

Poważnym problemem jest status społeczny, który może przełożyć się na zjawisko jego dziedziczenia, czyli wykluczania społecznego. Według Barbary Szackiej status społeczny definiowany jest jako jedna z dwóch pozycji człowieka w zbiorowości. Pierwsza to jest pozycja przypisana, na którą człowiek nie ma żadnego wpływu, która jest mu wyznaczona bez jego woli wraz

---

¹⁰ Harvard College's Honor Code, <https://www.harvardmagazine.com/2014/05/harvard-college-adopts-honor-code> (dostęp: 10.08.2023).

z urodzeniem, i od której w zasadzie nie ma ucieczki. Drugi rodzaj to pozycja osiągnięta, to taksa, którą człowiek sam zdobywa, a także narzucana (pozycja więźnia czy poborowego wcielonego do wojska), chociaż niekiedy ma na nią wpływ (Szacka, 2003, s. 144–145).

Dziedziczenie statusu społecznego bardzo często prowadzi do dziedziczenia nierówności społecznych, gdyż dzieci wychowywane przez rodziców, którzy mają niski status społeczny od początku swojego życia mają niższe szanse na osiągnięcie sukcesu niż ich rówieśnicy urodzeni w rodzinach o wysokiej pozycji społecznej (Karwacki, Antonowicz, 2003).

Szkoła alternatywna

W przypadku szkoły alternatywnej na pierwszym miejscu jest uczeń. To on ma być wyposażony w konkretną, niezbędną do samodzielnego życia wiedzę, kompetencje i umiejętności. To on ma być również przygotowany do pełnienia ról społecznych i działania na rzecz dobra wspólnego. Przykładem są szkoły alternatywne, dziś będące szkołami prywatnymi – to szkoły waldorskie, Montessori czy inne rodzaje edukacji wolnościowej popularne wśród rodziców. Fakt, że szkoły alternatywne powstały ponad 150 lat temu dowodzi, że edukacja nie jest skazana na skostniałe procedury z braku pomysłów. Alternatywna edukacja nie jest wcale nowością, podobnie jak nowością nie jest model pruski. A jednak to ten drugi jest uznawany w dalszym ciągu za normę, podczas gdy szkoły inspirowane ideami Rudolfa Steinera, Marii Montessori czy Alexandra Sutherlanda Neilla (twórcy edukacji demokratycznej) – za ryzykowne nowatorstwo (Urbanik-Kopeć, 2022). O dostępności do nich decyduje m.in. czesne, które np. w szkole fińskiej NAVIGO w Warszawie wynosi 27 tys. rocznie¹¹. Dziś ekonomia przeważa nad dobrem dziecka.

Natomiast w Finlandii nie ma szkół prywatnych i towarzyszącej im rywalizacji między szkołami, co oznacza, że wszystkie placówki muszą być dobre – niezależnie od tego, gdzie się znajdują i komu służą. Według Pasi Sahlberga, szkoła zapewnia wszystkim dzieciom zrównoważoną, holistyczną i skupioną na dziecku edukację i rozwój oraz stanowi podstawę dobrego i godziwego uczenia się. Program nauczania w fińskich szkołach obejmuje wszystkie przedmioty w równym stopniu, zapewniając wszystkim dzieciom możliwości rozwijania wielu aspektów ich osobowości i talentów. Większość fińskich uczniów uczy się w klasach mieszanych społecznie, bez śledzenia i segregacji ze względu

---

¹¹ Informacja zasięgnięta ze strony internetowej szkoły, https://navigo.szkoła.pl/wp-content/uploads/2023/02/Umowa-o-nauczanie-w-Autorskiej-Szkole-Podstawowej-NAVIGO-Warszawa-2023_24.pdf.

na ich zdolności lub status społeczno-ekonomiczny. W ciągu ostatnich czterdziestu lat duch włączania ukształtował sposób myślenia zarówno nauczycieli, jak i rodziców, tak aby wierzyli, że każdy może nauczyć się większości rzeczy, których oczekuje się w szkole, pod warunkiem zapewnienia odpowiedniego i wystarczającego wsparcia. W rezultacie skupienie się na dobrostanie, zdrowiu i szczęściu dzieci w szkole stało się jednym z kluczowych celów szkolnictwa w całym kraju¹². Finlandia zszokowała świat w 2001 r., gdy jej piętnastolatki uzyskały najwyższe wyniki w pierwszym Programie Międzynarodowej Oceny Uczniów (PISA), w umiejętności krytycznego myślenia, w matematyce, naukach ścisłych i czytaniu.

Szkoła dla ucznia

Wyniki, które osiąga szkoła fińska dzięki spokojnej nauce są powodem stresu i ogromnego wysiłku dzieci w szkołach europejskich, azjatyckich czy USA. Nie da się przenieść systemów edukacji z jednego miejsca do drugiego. Każde państwo ma swoją własną historię, kulturę i mentalność społeczną, które budują edukację. Można jednak korzystać z najlepszych wzorców i zmieniać to, co złe na najlepsze dla dzieci.

Szkoła lub inne miejsce (może wirtualne) powinna służyć:

Gwarantowaniu równych praw i zakazowi dyskryminacji. Zakaz dyskryminacji kładzie nacisk na to, by nie było arbitralności traktowania, co oznacza nakaz równego traktowania lub zakaz gorszego traktowania. Równość praw kładzie nacisk na równouprawnienie (Łętowska, 2012, s. 251).

Wyrównywaniu szans. To jeden z najbardziej istotnych problemów społecznych w Polsce. Problem związany jest z dychotomicznym podejściem do rozumienia roli dorosłych i dzieci. Z jednej strony, mamy tradycyjne myślenie o dominacji starszych i podporządkowaniu dziecka władzy rodzicielskiej (dorośli wiedzą lepiej co dziecku jest potrzebne do życia). Z drugiej strony, myślenie nowoczesne, w którym uznaje się godność dziecka i traktuje się je z szacunkiem i wsparciem. Szkoła ma wyrównywać szanse każdego ucznia do zdobycia wiedzy i kompetencji potrzebnych w budowaniu swojego życia.

Indywidualizacja polega na dostrzeżeniu w każdym dziecku indywidualnej, niepowtarzalnej istoty, ze swoimi myślami, marzeniami, zdolnościami i zainteresowaniami. Należy stworzyć dziecku takie warunki rozwoju, by

---

¹² Timothy D. Walker, Pasi Sahlberg, *Teach Like Finland: 33 Simple Strategies for Joyful Classrooms*, e-book.

umożliwić podjęcie decyzji, kim będzie w przyszłości. Zdobywanie wiedzy na zasadzie dyskusji i zadawania pytań oraz koncentrowania się na temacie wymaga małych grup klasowych.

Indywidualne tempo rozwojowe – ściśle jest związane z różnorodnością i indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi uczniów, „wynikającymi z etapu rozwojowego na jakim się dany uczeń znajduje, jego potencjału, możliwości, trudności i specyfiki. Warto, aby uczeń zdobywał wiedzę na miarę swoich możliwości i w różny sposób” (Rafał-Łuniewska, 2022, s. 2). Utworzenie programów indywidualnych, rozwijających kompetencje wyrównujące szanse dzieci, jest związane z nakładami finansowymi, w celu zatrudnienia dodatkowych psychologów, pedagogów, terapeutów.

Szkoła wolna od przemocy – to coraz częściej powtarzające się hasło eksponowane przez wiele szkół. Zadaniem postawionym przed edukacją w dzisiejszym świecie jest przede wszystkim **przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu**. Konstytucyjne prawa i wolności człowieka wykluczają różne traktowanie ludzi. To na władzy i społeczeństwie spoczywa obowiązek umożliwienia każdemu korzystania z jak najlepszej edukacji, w celu samodzielności i decyzyjności, by osiągnąć swoje prawo do szczęścia.

Edukacja solidarna i odpowiedzialna – zasada solidarności społecznej – najczęściej rozumiana jako przenoszenie konsekwencji ryzyk socjalnych z jednostek na społeczeństwo; niekiedy utożsamiana z solidaryzmem społecznym, oznaczającym wyższość wspólnych interesów członków społeczeństwa nad interesami poszczególnych klas lub warstw¹³.

To przede wszystkim solidarna i odpowiedzialna współpraca dorosłych (rodziców i nauczycieli) w szkole i wszystkich innych dorosłych (rodziny, sąsiadów) i funkcjonariuszy publicznych, organizacji społecznych w różnych miejscach i obszarach życia dziecka jest niezbędna, by edukacja i wychowanie dzieci były na jak najlepszym i najwyższym poziomie.

Pomijanie nauczycieli praktyków, ale również specjalistów z różnych obszarów nauki, czy przedstawicieli NGO jest ze szkodą dla edukacji. Solidarność z drugim człowiekiem buduje się przede wszystkim w domu i w szkole. Już w XVI w. hetman Jan Zamoyski powiedział – takie będą Rzeczypospolite, jakie jej młodzieży chowanie.

Dlatego też szkoła musi być zgoła inna.

---

¹³ *Leksykon polityki Społecznej*. (2001). Barbara Rysz-Kowalczyk (red.). Warszawa: ASPRA-JR, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, s. 140–141.

Podsumowanie

W celu stworzenia nowej edukacji potrzebna jest jeszcze jedna umiejętność – myślenie. Książd prof. Józef Tischner stwierdził, że „człowiek mimo, że chodzi do szkoły, uczy się, gromadzi wiadomości, robi eksperymenty, porównuje, analizuje, syntetyzuje, ustanawia aksjomaty i wyciąga wnioski – nie myśli. Brak myślenia pojawił się w samym środku myślenia, niczym ciemna plama pośrodku światła. Czymże jest więc to co człowiek nazywa myśleniem? Jest grą – grą ze światem zewnętrznym, z drugim człowiekiem, ze samym sobą. W grze tej nie jest ważne pytanie o prawdę lub nieprawdę, ważne jest pytanie o to, kto wygra. *Homo sapiens* stał się człowiekiem przemysłowej gry” (Tischner 1985, s. 97).

Paradoksem polskiej szkoły jest to, że nadal jest teoretyczna i bardzo słabo kształci umiejętności i kompetencje, a przede wszystkim odpowiedzialność i myślenie.

Bibliografia

Akty prawne

- Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483.
Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r., Dz.U. 1964 Nr 40, poz. 268.
Ustawa z 14.12.2016 r. – Prawo oświatowe, Dz.U. 2021 poz. 1082 ze zm.

Literatura

- Bourdieu P., Passeron J.-C. (2006). Reprodukcyjność. Elementy teorii systemu nauczania. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
Gitkiewicz O. (2019). *Nie zdążę*. Warszawa: Wydawnictwo Dowody na Istnienie.
Koba L. (2014). *Prawa człowieka w edukacji w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
Leksykon polityki społecznej (2001). B. Rysz-Kowalczyk (red.). Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego.
Lewowicki T. (2007). Pedagogika – od wiedzy potocznej ku synergii doświadczenia, refleksji i wiedzy naukowej. *Nauka* 4, 56.
Łętowska E. (2012). *Rzeźbienie państwa prawa. 20 lat później*. Warszawa: Wolters Kluwer Business.
Mędrzycki R. (2021). *Zasada solidarności społecznej w prawie samorządu terytorialnego*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
Mikosz J. (1991). Prawo do nauki. W: R. Wieruszewski (red.). *Prawa człowieka. Model prawny*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Polska Akademia Nauk.
Pilch M. (red.) (2022). *Prawo oświatowe. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.

- Rafał-Łuniewska J. (2022). *Indywidualizacja nauczania a edukacja wczesnoszkolna*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Szacka B. (2003). *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Sztobryn S. (2006). Historia wychowania. W: Bogusław Śliwierski (red.). *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*, t. 1. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
- Szymański M. J. (2016). Szkoła – między tradycją, dążeniem do nowoczesności i chaosem. W: M. J. Szymański, B. Walasek-Jarosz, Z. Zbróg (red.). *Zrozumieć szkołę. Konteksty zmiany*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Walker Timothy D., Sahlberg P. *Teach Like Finland: 33 Simple Strategies for Joyful Classrooms*. e-book.

Netografia

- Harvard College's Honor Code, <https://www.harvardmagazine.com/2014/05/harvard-college-ad-opts-honor-code> (dostęp: 10.08.2023).
- Kacprzak I. *Rom? Do szkoły specjalnej*, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art5805131-rom-do-szkoly-specjalnej> (dostęp: 17.07.2023).
- Karwacki A., Antonowicz D. (2003). *Underclass i kultura biedy w środowiskach popeegeeowskich w kontekście sporów teoretycznych i interpretacyjnych*, https://www.studiasocjologiczne.pl/img_upl/studia_socjologiczne_2003_nr3_s.69_111.pdf (dostęp: 10.06.2023).
- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991 Nr 120, poz. 526.
- PDPC, https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (dostęp: 17.07.2023).
- Neczaj-Świdowska R., *Nowy wymiar edukacji – e-learning w Australii*, <https://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/6/id/72> (dostęp: 10.08.2023).
- Urbanik-Kopec A. (2022). *Model pruski i szkoła Montessori, czyli kto się boi nowinek w nauczaniu*, Krytyka Polityczna, 10.09.2022, <https://krytykapolityczna.pl/kultura/historia/alicia-urbanik-kopec-model-pruski-i-szkola-montessori-czyli-kto-sie-boi-nowinek-w-nauczaniu/> (dostęp: 25.08.2023).